

ТАКТИЧНІ ПРИЙОМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИННИХ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ ЗА НОВИМ КПК УКРАЇНИ

КИМЛИК Н.В. - здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Національного університету ДПС України

УДК 343

У статті розглядаються тактичні прийоми, які можуть бути застосовані під час розслідування злочинних корупційних діянь. Розроблено рекомендації щодо тактики дій слідчого в таких ситуаціях, з урахуванням положень нового КПК України.

Ключові слова: тактичні прийоми, корупційний злочин, розслідування корупційних діянь.

На сьогодні досить широких обертів набуває корупційна діяльність, яка залишає погані наслідки на державотворенні. Недосконалість існуючої системи антикорупційних органів, а також відсутність чіткої державної антикорупційної політики та державних органів, відповідальних за її реалізацію, є одним із найважливіших чинників складної ситуації з корупцією в Україні. Особливе місце в протидії цьому негативному явищу посідає розслідування корупційних злочинів, їх методика і тактика. Тактичні прийоми розслідування допомагають оцінити та використати кращі прийоми боротьби з кримінально караною корупцією. Тактичний прийом може виступати не будь-який, а лише найбільш раціональний і ефективний спосіб здійснення процесуальної дії у певних обставинах його реалізації.

Багато вчених відзначають, що криміналістична тактика займає центральне місце в криміналістиці, є загальною системою розслідування злочинів. Таку роль їй відводять у зв'язку з тим, що криміналістична техніка використовується через тактику, без неї вона безпредметна. У свою чергу методика

розслідування окремих видів злочинів займається розробкою тактичних прийомів стосовно до розслідування окремих видів злочинів, тобто знову ж ґрунтується на тактиці [8].

Теоретичні проблеми тактичних операцій детально досліджувалися А. В. Дуловим, який вперше сформулював і висунув цю ідею, В. І. Шикановим і Л. Я. Драпкіним, які її підтримали, П. Д. Біленчуком та іншими. Серед ґрунтовних досліджень, що стосуються вивчення цих питань, є дисертація Я. Є. Мишкова «Методика розслідування хабарництва», наукові статті О. В. Приходька та інших.

Зважаючи на детальний аналіз наукових підходів щодо розуміння сутності тактичних прийомів та дискусій з цього приводу, хочемо зупинитися на тактичних прийомах при розслідуванні корупційних злочинів. Поняття корупційного злочину ми визначаємо, як умисне суспільно небезпечне діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність та яке вчинене суб'єктом, визначеним ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» з використанням наданих повноважень з метою одержання неправомірної вигоди або надання неправомірної вигоди з метою схилити такого суб'єкта до протиправного використання своєї влади чи повноважень. Під тактичним прийомом в даному випадку розуміється поєднання гласних та негласних слідчих (розшукових) дій та інших заходів, які спрямовані на доказування фактів та об-

ставин, що мають значення для розслідування корупційного злочину.

Важливого тактичного значення набуває співпраця слідчого та оперативних працівників одразу після отримання інформації про кримінальне корупційне правопорушення. В даній ситуації слідчий не має повного доступу до здобутої оперативної інформації, оскільки більшість даних на цьому етапі є інформацією з обмеженим доступом.

З огляду на тактичні особливості розслідування корупційних злочинів, на даній стадії слідчому необхідно аналізувати і приймати рішення лише на підставі наданих йому матеріалів чи досліджених особисто обставин. Дане правило обумовлюється тим, що оперативні працівники можуть ввести слідчого в оману щодо певних обставин вчинення злочину, зокрема, шляхом нібито «неофіційного» повідомлення оперативної інформації, яка буде в подальшому «легалізована» та визнана доказом. Наприклад, при наданні слідчому матеріалів про конкретний корупційний злочин, працівники спецпідрозділів можуть повідомити слідчому про наявність відео- чи звукозаписів інших корупційних дій особи чи її спілників, які на даний час не можуть бути надані на ознайомлення (технічні проблеми, брак часу на виготовлення роздруківок тощо). Слідчий, під впливом цієї інформації, може прийняти рішення про необґрунтоване затримання особи чи застосування до неї інших заходів, що обмежують її права.

Діюче кримінально-процесуальне законодавство містить гарантії дотримання прав особи, які в такій ситуації виражаються в здійсненні нагляду та процесуального керівництва слідством з боку прокурора та судового контролю з боку слідчого-судді. Однак, правильна правова позиція слідчого в більшості випадків дозволяє ефективно розпочати досудове розслідування корупційного злочину і, без порушень законодавства, довести його до логічного завершення.

Зв'язок оперативно-розшукових заходів з досудовим розслідуванням прямо закріплено в главі 21 КПК України, що стосується негласних слідчих (розшукових) дій. Законодавець визначив їх як різновид слідчих

(розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Право проводити негласні слідчі (розшукові) дії надано слідчому, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи органів внутрішніх справ, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної пенітенціарної служби України, органів Державної прикордонної служби України, органів Державної митної служби України [5].

Основною відмінністю негласних слідчих (розшукових) дій від оперативно-розшукових заходів є те, що рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, або слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором. Також відмінним є те, що про прийняття рішення щодо проведення певних негласних слідчих (розшукових) дій та отримані результати слідчий зобов'язаний повідомити прокурора, який фактично вирішує долю отриманої інформації.

Важливе значення для подальшого досудового розслідування має ефективне проведення слідчим огляду місця події та затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, пов'язаного з корупцією. При розслідуванні корупційних злочинів огляд має проводитися, зазвичай, до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань чи відразу після цього. В окремих випадках при виявленні ознак приховування корупційних злочинів у сфері службової діяльності може бути проведений повторний огляд місця події [5].

Аналізуючи слідчі ситуації, що складаються під час розслідування злочинів з ознаками корупції, можна виділити три типових місця проведення огляду: службове приміщення організації, установи, де працює суб'єкт злочину (робочий кабінет, вестибюль та ін.); житло чи інше володіння особи; інші місця, в огляді яких виникне необхідність: місце зустрічі фігурантів злочину поза межами службових приміщень (громадські місця, кафе, офіси тощо) автомобілі, житлові приміщення.

Як слушно зазначено Халіковим А.К., винність посадової особи в більшості випадків визначається в ситуації «документального оформлення» його дій, тобто наявності досконалого злочину, що знаходиться в орбіті посадових повноважень і в цілому посадового статусу винної особи, що неодмінно вимагає присутності в справі відповідних правових актів та інших робочих документів [9]. Саме тому особливого значення набуває якісне проведення огляду документів, які стосуються діяльності суб'єкта злочину чи організації загалом. Вилучення документів і їх ретельне дослідження слідчим є необхідною умовою, що сприяє одержанню фактичних даних у ході проведення документальної перевірки [11, с. 108-116].

Для вирішення цих питань слідчому доцільно запросити для участі в огляді фахівців, зокрема з бухгалтерського обліку, фахівців – криміналістів (для здійснення відео зйомки, проведення замірів, фіксації слідів речовин тощо). Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

Слідчий має право запросити спеціаліста для надання технічної допомоги, застосування технічних засобів для виявлення і вилучення предметів, їх упаковки і збереження, а можливо – і фіксації засобами фото та відеозапису тощо [10, с. 231–236].

Також, з метою належного проведення огляду, слідчий і прокурор можуть та зобов'язані користуватись своїм правом, передбаченим ч. 6 ст. 237 КПК України, щодо заборони будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду.

Однією з найбільш важливих і складних початкових процесуальних дій, що викликає на практиці багато запитань, є затримання злочинця (злочинців), зокрема, з

речовими доказами під час вчинення корупційного злочину або без такого.

Новий КПК України визначає затримання особи тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується до особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках, якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення або якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин.

Під час затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, пов'язаних з корупцією необхідно також враховувати особливості цієї процесуальної дії щодо окремої категорії осіб, до яких віднесено: народних депутатів України; суддів Конституційного Суду України, професійних суддів, а також присяжних і народних засідателів на час здійснення ними правосуддя; кандидатів у Президенти України; Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; Голову Рахункової палати, його першого заступника, заступника, головного контролера та секретаря Рахункової палати; депутатів місцевої ради; адвокатів; Генерального прокурора України, його заступників. Всі вище перелічені особи відносяться до суб'єктів корупційних злочинів, визначених ст. 4 Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції».

Складність такої процесуальної дії, як затримання підозрюваної у вчиненні злочину особи, обумовлена здебільшого особливостями суб'єкта корупційного злочину. Слідчому та прокурору слід бути готовими до спроб впливу на них з метою прийняття чи не прийняття певних процесуальних рішень, в т.ч. й щодо затримання. Цей вплив може виражатись у проханнях вчинити чи не вчинити певні дії з обіцянкою подальшого отримання матеріальної вигоди, у погрозах щодо настання негативних наслідків в разі проведення слідчих дій, тощо. Спроби тиску та протидії слідству можуть виходити як від самого підозрюваного, так і від людей з його оточення (керівництво, родичі, близькі особи і т.д.) [3, с. 18; 4, с. 239; 6, с. 54; 7, с. 142].

Проаналізувавши норми процесуально-го законодавства та праці науковців з питань запобігання тиску слідство, нами зроблено висновки, що законною та тактично вірною відповіддю слідчого та прокурора на вищевказані незаконні дії є внесення відомостей про ці дії до Єдиного реєстру досудових розслідувань, згідно вимог ст. 214 КПК України.

Досудове розслідування таких кримінальних правопорушень, на нашу думку, доцільно доручати іншому слідчому чи взагалі слідчому вищестоящого органу. Початок кримінального провадження за кожним фактом тиску на слідчого, навіть у разі недоведеності вини конкретної особи у вчиненні цих дій, дозволить офіційно зафіксувати всі спроби протиправних посягань, унеможливить використання таких розмов чи дій для компрометування осіб, які проводили розслідування корупційного злочину.

В переважній більшості випадків слідчому разом з прокурором необхідно вирішити питання щодо звернення до слідчого судді для застосування заходів забезпечення кримінального провадження (тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом, відсторонення від посади, тимчасове вилучення майна, арешт майна тощо) [5].

На початку досудового розслідування, зазвичай, також проводять обшуки за місцем проживання (роботи) підозрюваних, інших місцях (дача, гараж), а в деяких випадках і за місцем проживання рідних і близьких, на підставі ухвали слідчого-судді. У разі необхідності провести обшуки у декількох різних місцях, дані слідчі дії (групові обшуки) найкраще виконувати одночасно, для чого необхідно створити групи із оперативних працівників під керівництвом слідчого чи прокурора.

Допит, як обов'язкова слідча дія під час розслідування корупційних діянь, починається з встановлення особи допитуваного, роз'яснення його прав і обов'язків, свідок і потерпілий попереджаються про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, свідок також за відмову давати показання. При цьому, відповідно до ст. 224 КПК України, у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання,

давати показання особа, яка проводить допит, зобов'язана його зупинити одразу після отримання такої заяви [5].

Досить дискусійним, на нашу думку, є питання щодо поведінки прокурора та слідчого у випадку відмови підозрюваного від давання показань. З тактичної точки зору в більшості випадків доцільним є роз'яснення перед початком допиту особі, що допитується, не лише положень, визнаних КПК України обов'язковими, а також інших правових норм (наприклад обставин, що пом'якшують покарання: щире каяття, активне сприяння розкриттю злочину тощо). Однак, в ході допиту, у разі відмови підозрюваного відповідати на запитання чи давати показання, вдаватись до таких роз'яснень чи «умовлянь» категорично заборонено.

Тактичні прийоми допиту підозрюваного у справах про корупційні злочини істотно відрізняються від тактики допиту, використовуваної при розслідуванні інших злочинів. Аналіз типових слідчих ситуацій, що виникають у корупційних справах, свідчить про переважання складних ситуацій [1]. У складних проблемно-конфліктних ситуаціях, які виникають під час розслідування корупційних злочинів, основними прийомами допиту підозрюваних є пред'явлення доказів, передусім, різних документів, виявлення і вказівка допитуваному на логічні суперечності в його свідченнях, припинення брехні, нейтралізація мотивів протидії. Вибір і реалізація прийомів допиту підозрюваних обумовлюється змістом реальної слідчої ситуації, властивостями особистості допитуваних [2]. Слідчому, незважаючи на обмеженість в часі під час розслідування корупційних злочинів, необхідно ретельно готуватись до допиту підозрюваного та враховувати кожний можливий варіант захисту.

За наявності істотних протиріч в показаннях раніше допитаних при розслідуванні корупційних злочинів осіб проводиться одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їхніх показаннях. Метою цієї слідчої дії є подолання установки раніше допитаної особи на дачу завідомо неправдивих свідчень і отримання правдивих показань щодо учасників окремих епізодів, часу і місця зустрічей

корумпованих осіб або інших учасників різноманітних проявів корупції, зокрема передачі предмета хабара або підкупу.

В подальшому, під час розслідування корупційних злочинів можуть призначатися різні види судових експертиз, зокрема: судово-економічна – для перевірки фінансових і господарських операцій підприємства, організації або окремих посадових осіб; для перевірки промислового, товарного, фінансового планування, відповідності звіту установи дійсності; судово-товарознавча – встановлення якості готових промислових і продовольчих товарів, їхня сортність, вартість; судово-технічна – для з'ясування причин порушень технологічних процесів, термінів будівництва тощо; криміналістична (техніко-криміналістична) – дослідження документів; а також почеркознавча, авторознавча, фоноскопична та інші спеціалізовані експертизи. В разі необхідності під час розслідування корупційних злочинів проводиться слідчий експеримент, пред'явлення особи чи речей для впізнання та інші слідчі дії.

Забезпечення використання тактичних прийомів в ході слідства у справах про корупційні злочини забезпечить можливість закінчити досудове розслідування складанням обвинувального акту та належний процес розгляду справи в суді.

Література

1. Абдрашев Р.М., Теория и практика расследования коррупционных преступлений в системе правоохранительных органов: автореф дис. докт. юрид. наук: Абдрашев Руслан Муратханович.- Республика Казахстан, Алматы, 2010 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.academymvd.kz/ru/images/dissovvet/abrdashev.doc.

2. Башмаков И.С. Особенности первоначального этапа расследования коррупционных преступлений, совершаемых представителями органов местной власти: автореф дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Башмаков И.С. // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/osobennosti-pervonachalnogo-etapa-rassledovaniya-korrupsionnykh-prestuplenii-sovershaemykh>.

3. Карагодин В.Н. Преодоление противодействия предварительному расследова-

SUMMARY

The article deals with tactics that can be applied during the investigation of criminal corruption. The recommendations on tactics investigator in such situations, subject to the provisions of the new Code of Ukraine.

нию. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1992. – 176 с.

4. Криминалистика. Учебник для вузов / А.Ф. Вольнский, Т.В. Аверьянова, И.Л. Александрова и др.; Под ред. проф. А.Ф. Вольнского. – М.: Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 1999. – 615 с.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України [текст] : – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 254 с.

6. Кустов А.В. Механизм деятельности по противодействию расследованию / А.М. Кустов // Актуальные проблемы криминалистического обеспечения расследования преступлений: Труды Академии МВД РФ. – М., 1996. – С. 54-55.

7. Москвин Е.О. Противодействие предварительному расследованию: понятие и классификация / Е.О. Москвин // Воронежские криминалистические чтения. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 2002, Вып. 3. – С. 137-145.

8. Тактика розслідування злочинів. Поняття криміналістичної тактики, її значення в діяльності приватних детективів та детективних агентств // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.detektiff.com.ua/rozsliduvannya-zlochiv>.

9. Халіков А.Н., Теорія і практика виявлення і розслідування посадових злочинів (Криміналістичний аспект): автореф дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Халіков Аслям Наилевич.- Саратов, 2011 // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dissers.ru/avtoreferati-doktorskih-dissertatsii1/a3.php>

10. Цимбал П.В. Використання спеціальних знань у роботі податкової міліції / П.В. Цимбал, І.Я. Фрідман // Науковий вісник: збірник наукових праць Академії ДПС України. – Ірпінь, 2001. – № 2 (12). – С. 231–236.

11. Цимбал П.В. Особливості аналізу і дослідження документів при розслідуванні злочинів у сфері оподаткування / П.В. Цимбал, І.Я. Фрідман // Науковий вісник: збірник наукових праць Академії ДПС України. – Ірпінь, 2003. – № 1 (19). – С. 108–116.